

כמה דברים על אריק שפירא ראובן סרוסי

לאחרונה התבקשתי לכתוב עבור כתב העת פעימות כמה מילים על אריק שפירא, שנפטר לפני כחודשיים. חשוב לי לציין, שלפני יותר משנה פנתה אליי ד"ר שוש זאבי, עורכת כתב העת, וביקשה לשלב בכתב העת מאמר על המוזיקה שלי או ריאיון אתי, ואני התניתי את הסכמתי לכך בפרסום דבר דומה שמתייחס לאריק שפירא. הנימוק שלי היה, שעריכת גיליון המוקדש למוזיקה עכשווית בישראל ללא נוכחותו של שפירא תהיה סימן לעיוורון. עוד לא הופיעו אז הסימנים למחלתו, ולא העליתי בדעתי שזמן קצר כל כך לאחר מכן אצטרך לכתוב דברים לזכרו. על אף מצבו הקשה כפי שהתגלה לי בביקוריי אצלו בחיפה, פיעמה בי התקווה (ואני חושב שגם בו) שחיוניותו תכריע את המחלה. יומיים לאחר שיחתי הטלפונית האחרונה עמו נסעתי לחו"ל, ובהגיעי למונטווידאו נודע לי דבר מותו. כתבתי אז לבת-שבע, רעייתו: "לא מתחבר אריק עם מוות. הוא היה בשבילי סמל לחיים עצמם כתופעה עצמאית ממחשבה ומודעות: להבה בוערת ולפעמים שורפת אבל בדרך כלל מלטפת בחום לבבי וחברי". השרפה הייתה שמורה בעיקר ליצירותיו, וכפי שאמרתי לו, החיות של יצירותיו, ההתחדשות - כי אצלו הכול היה חי ובחיים אין חזרות מדויקות - היו עבורי דוגמה ותקווה לאפשרות להתחדשות מתמדת מתוך הבערה הפנימית. אמרתי לו שהיצירה איוב היא כמו ה"פוגה הגדולה" שלו; יש בה עוד סיבוב בורג גאוני לעומת היצירות הקוליות הקודמות, וזו אחת החוויות החזקות ביותר שחוויתי במוזיקה עכשווית בזמן האחרון.

.....

הכרתי את אריק בקונצרטים ובאירועים הקשורים למוזיקה חדשה בארץ, מאז השנים 1976-1977: הייתי אז בחור צעיר, על סף סיום התיכון (תלמה ילין), והוא מלחין צעיר ומורה, מעורב בכתביה להצגות ועוסק גם במוזיקה אלקטרונית.

המסגרת הגדולה והחשובה להשמעת יצירות חדשות הייתה הסדרה "מוזיקה בממד חדש" של קול ישראל, שהתקיימה במוזאון תל אביב בעריכת המלחינה העולה מארה"ב ג'ואן פרנקס וויליאמס. באותן השנים בוצעו יצירותי הראשונות בסדרה הזאת, ומישהו סיפר לי ש"אריק אהב את מה שאתה עושה". עדיין לא הכרנו אישית, אבל זה כמובן סיקרן אותי.

זכור לי הביצוע הראשון של יצירתו ששמעתי בתחילת שנות ה-80 - מוזיקה לקלרנית ו-23 כלי מיתר. שמעתי יצירה חדה ונוזירית (לאוזניי), בטון אסרטיבי ונקי מכל גינונים, ומיד הרגשתי את ייחודה וכוחה. זה היה שונה מכל דבר אחר ששמעתי ממלחין ישראלי.

עם הזמן הכרנו אישית. בשנות ה-80 גרנו בשכנות כמה שנים, ומאז נהגתי לבקר אצלו לעתים מזומנות. נעשינו לחברים טובים וקרובים, המדברים על כל הדברים החשובים לנו, ובמרכזם אסתטיקה אמנותית (לאן דווקא מוזיקה), פוליטיקה ו...כדורגל.

16 שנים הפרידו בין אריק וביני, הוא - צבר מקיבוץ אפיקים ומפתח תקוה, סלבריטאי של הברנז'ה האמנותית, המודע עד תום - בעיקר אז - לחשיבות הייצוג שלו עצמו בעיתונות ובתקשורת, ואילו ממני היו הדברים האלה רחוקים באופן טבעי. אך כל זאת לא מנע מאתנו חברות כנה ואמיתית. הוא היה אדם פשוט שאומר מה שהוא מרגיש ומרגיש מה שהוא אומר.

כיום השיח בתקשורת סביב דמותו מועט מדי, לאחר מותו המוקדם יחסית. לדעתי, זו לא "אירוניה של הגורל" אלא ליקוי מאורות תרבותי. המוזיקה שלו, שלדעתי אין ישראלית ממנה - אם בכלל אפשר להגדיר מוזיקה "ישראלית", הרי שזוהי המקרה - אינה במרכז הדיון כפי שהיה קורה אילו היה סופר או אפילו צייר. למיטב הבנתי ותחושותי, בבסיס יצירתו של אריק עומדת פשטות; אמירה ישירה שלפעמים אפשר אפילו לקרוא לה במובן המהותי "מלודית". כוונתי למוזיקה קווית הזורמת בזמן ספונטני וערה להפרעות, לקיטועים ולהרפתקה הרגילה של המחשבה והתחושה הרציפה של אדם. אין אצלו מבנים מתוכננים מעבר למה שאפשר לכנות תהליך שנתפס בזמן אמיתי. אין "הנדסה קומפוזיטורית" או סוג של תחכום אינטלקטואלי, החורג מהאינטליגנציה הגבוהה של דובר מוכשר בעל מוח רענן. אם ישנו רעיון - ותמיד ישנו - חווים אותו בעליצות בזמן אמיתי. זו אינה מוזיקה מודעת לעצמה ובטח לא כזו שמתייחסת למסורת בדרך של "מָטָא". גם כאשר אריק מצטט את באך או מעבד/מעוות את "שחקי, שחקי" - הוא אינו בגדר "ידען" ביקורתי, אלא משחק בקולאז' ומתענג עליו כדרך לומר דברים חדשים וחד-פעמיים. לדעתי, אלו הדוגמאות הטובות ביותר ליישום מוזיקלי של כעין פופ-ארט המשכפל אובייקטים מהמציאות, מבית מדרשם של אנדי וורהול או

רוי ליכטנשטיין. אבל הקריצה הביקורתית-פוליטית, הגיחוך השובבני אך המעורב והכואב, החספוס שהוא תעודה לענייניות – כל אלו מבדילים אותו מהקלות והחמקמקות של אמנות צפון-אמריקאית אלגנטית ומסוגננת. זה הצד הישראלי ואולי אפילו היהודי שבו. הוא רוצה לעקוץ כי הוא חייב – זה צורך אמיתי, וכל האמצעים כשרים.

וכמובן, ישנה הפוליטיקה, או החשיבה הפוליטית/היסטורית (אריק היה ידען בנושאים אלו כמעט כמו היסטוריון) – שלפי הדרך שאני מפרש אותה היא מחולל התחלתי ביצירותיו. כך חדותו המוזיקלית, הניקיון והעידון הגדול שלו ביצירת הבדלים דקים וניואנסים מצאו את מקומם האסטרטיבי בתוך אמירה כביכול קונקרטית, על נושאים שעל הפרק כאן ועכשיו, או "כאן ואתמול" שמסביר את "היום".

תמיד חשבתי שמוזיקה – או יצירת אמנות בכלל – היא-היא האמירה הפוליטית עצמה: הבחירה של אמן להציע לסובכים אופציה של חוויה מופשטת, פואטית ורוחנית. בדרך כלל, גיוס מוזיקה לטובת קידום אג'נדה פוליטית הופך את המוזיקה למשרתת מושפלת של שיח אחר שאינו אמנותי. בעניין זה ישנם יוצאים מן הכלל מועטים, והדרך של אריק היא אחת הדוגמאות לכך: באופן פלאי, הרחיפות של ההיגד הפוליטי מתפקדת אצלו כהכוונת הכלי, כיוצרת את הטון והחיוניות של היצירה. מראשית דרכו כמלחין היה טבוע בו יסוד המחאה; מחאה נגד דברים רבים, אולי אף יותר מאלו שידע למנות: מוריו, שחשבו שהם עדיין חיים באירופה; אובדן הדרך הפוליטית; הפוליטיזציה של החיים בישראל ("משפט קסטנר") – אלו ואחרים היו עבורו מחוללים של היגד לאקוני, אנטי-דרמטורגי, כביכול בוטה ויבש, כראוי לתרבות שמתחילה עכשיו. כל הפאר והמוניטין שיוצגו על ידי הסצנה המוזיקלית האמנותית בישראל נראו לו בעיקר כאשליה שאנשים הלוקים בה מתעלמים מהמציאות הסובבת אותם באמת.

הריסקורס המוזיקלי של אריק התפתח לרצף עצבני, קצבי של אותות צליל חסרי יומרה כביכול, אך חדים כתער. אפילו במלמול השולט ב"אופ-פיאנו" ("off piano"), לדוגמה, מצטייר סוג של סתמיות אפרורית המאופיינת בניקיון ובדיוק, עד כדי הפיכתה של אפרוריות זו לבולטת בשל כך. זה ביטוי מובהק לכוחה של המוזיקה הזאת, שמצליחה לתפוס את הפעימה של הקיום ברמה כה בסיסית, עד שאפשר להגדירה כמעט כרמה הביולוגית של החיים.

אריק אמר לי פעם: "לא מעניינים אותי ההבדלים הדרמטיים, הקונטרסטים הגדולים שבסוף דורשים תפיסה ופירוש פשטני אצל המאזין, אלא ההבדלים הקסומים בין מציאות לטכנולוגיה. למשל, בין אור השמש לאור של פנסי מכונת".

הבדלים הדרמטיים, בקונטרסטים הגדולים, הוא ראה קיטש.

מהאסתטיקה המוצהרת הזאת נוצרו מֵרַב יצירותיו, המשלבות טכנולוגיה עם ביצוע חי: הקלטה המושמעת בו־זמן עם נגינת אותו הטקסט; עיבוד אולפן לנגינה או שירה ביצירת עריכה/עיצוב חדשים. על פי האתוס האנטי־אירופי, המתנגד לכל סוג של ליטוש חיצוני (הליטוש צריך לבוא מוכן כבר מבפנים), ביטויי השימוש של אריק באמצעים אלקטרוניים משאירים תמיד רושם של "לואו־טק", עבודת יד, טביעת אצבע.

נוסף על ביצוע והאזנה חוזרים, היצירה של אריק ראויה להתייחסות אנליטית וביקורתית. לא התכוונתי לעשות זאת עכשיו וגם לא לספר על שיתוף הפעולה עמו כמבצע של יצירותיו, ועל כך שזכיתי לכך שחיבר יצירה אחת במיוחד עבורי. אך אם יתרמו דבריי אלו להתחלה של התייחסות מחקרית ליצירתו של אריק שפירא בדור הצומח של מוזיקולוגים ומוזיקאים בארץ – יהא זה לטובת הכול.